

פרשת דרכים דרוש כא

צנזור שם ה'

דף זה הוסב אוטומטית מטקסט מוקלד. יתכן שבגלל שגיאה בתוכנת ההסבה נפלו טעויות. אתם מוזמנים לתקן את הטעויות, ולמחוק הודעה זו מהדף.

<< · **פרשת דרכים · דרוש כא** · >>

דרך ה, דרוש אחד ועשרים

פ"ק דתעניות. א"ר הושעיא גדול יום הגשמים שאפילו ישועה פרה ורבה בו שנאמר תפתח אה ויפרה ישע.

החכם עיניו בראשו והחי יתן אל לבו מעשה ה' כי נורא הוא הנותן מטר על פני א' ח, הוא בעצמו לא ע"י מלאך ולא ע"י שליח, וכל שבחא דאתי ע"י הקב"ה אין ספק שהוא בתכלית הטוב כי אל רחום ה'. ודבר זה מתורתו של הראב"ד למדנו שכתב רכל שהמשפט הוא ע"י הקב"ה בעצמו הוא משפט חזק וכמו שנאריך בזה בדרך עצב יע"ש. אמור מעתה לענף הטובה שבאה על ידי הקב"ה בעצמו אין למעלה הימנה, וק"ו הדברים שהרי אמרו מרובה מדה טובה ממרת פורענות.

ולזה נראה שכיון דוד מלך ישראל באומרו גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה חיתך ישבו בה תכין בטובתך לעני אלהים. ויש לדקדק מה היא כוונתו במה שתאר לגשם בלשון נדבות. ותו במה שסיים ואמר נחלתך ונלאה אתה כוננתה, ופירוש רש"י כשהיתה נחלת ארצך נלאה וצמאה למטר אתה כוננת אותה, תראה שהן דברים כפולים שהרי כבר אמר גשם נדבות תניף אלהים. ותו דמלת אתה מיותרת ודי שיאמר נחלתך ונלאה כוננתה. ועוד האי קרא דחיתך ישבו בה תכין בטובתך לעני אלהים, כמעט שהם דברים שאין להם מובן והמפרשים נדחקו בפירושא דהאי קרא יע"ש.

ו נראה לפרש על פי הקדמתנו בהקדים עוד מ"ש הרב מהר"ש יפה בסדר בראשית פרשה יג סי' ד ד"ה קשה היא גבורות גשמים, שיש חושבים שהגשמים הם בטבע והוא ז"ל סתר דבריהם ואמר שהגשמים הם מעשה נסים. והכריח זה ממה שאינו מתמיד על אופן אחד בכל שנה ושנה בזמן אחד כענין הדברים הטבעיים, אבל בא בזמנים מתחלפים ובפנים שונים ובדרך פלא שאינו נוהג תמיד מנהג אחד ולא בדרך טבעי, שאחר שנפסק זמן יב וגבר היובש לא היה ראוי שיחזיר האויר להתחלחל פעם אחרת ולהעלות אדים, הנה זה ממה שיוורה שאין הויית המטר בזמנים מתחלפים אלא ברצק רוצה, עכ"ד.

ובפ"ק דתעניות' אמרינן א' ח ישראל משקה הקב"ה בעצמו וכל העולם כולו ע"י שליח שנאמר הנותן מטר על פני א' ח ושולח מים על פני חוצות. וכבר כתבנו לעיל דמתורתו של הראב"ד למדנו שכל שהפורענות הוא ע"י הקב"ה בעצמו הוא במשפט חזק כי כלה ונחרצה הוא עושה, הנה כי כן לענין הטובה כל שהוא ע"י הקב"ה אין ספק שהוא בתכלית הטוב דגדולה מדה טובה ממדת פורענות, וזהו שהשם הבטיחנו ונתתי מטר ארצכם' ואמרינן בספרי ונתתי אני בעצמי ולא ע"י שליח אימתי ארצכם ולא בשאר ארצות, כלומר שיש חילוק גדול בין כשהטוב בא ע"י הקב"ה בעצמו ובין שבא ע"י שליח.

ובע"ז דמציעא אמרינן אמר רב יהודה אמר רב כל מה שעשה אברהם למלאכי השרת בעצמו עשה הקב"ה לבניו בעצמו, וכל שעשה אברהם ע"י שליח עשה הקב"ה לבניו אברהם, ורוח p ע"י שליח, ואל הבקר נסע מאת ה', ג' ויקח חמאה וחלב, הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, והוא עומד עליהם תחת העץ, הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב, ואברהם הולך עמם לשלחם, וה' הולך לפניו יומם, יוקח נא מעט מים, והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העס, ע"כ.

והנה הואיל ואתא לידן אמרתי לדקדק במאמר זה דמוכח מינה שהטעם שהמן בא ע"י הקב"ה בעצמו, הוא לפי שאברהם לקח חמאה וחלב כעצמו ופרע לו הקכ"ה מדה כנגד מרה, והכי איתא בשמות רבה סדר בשלח פרשה כה סי' ה הוא אמר ואקחה פת לחם וה' אמר הנני ממטיר לכם לחם, ע"כ. ואף דבגמרא נקטו ויקח חמאה וחלב ובמדרש נקט ואקחה פת לחם, כבר נתעורר בזה מהר"ש

יפה בב"ר סדר וירא פרשה מח סי' י ד"ה ואקחה פת לחם יע"ש. הכלל העולה דמשמע שאם היה אברהם נותן למלאכים חמאה וחלב ע"י שליח, היה ה' פורע לו מדה כנגד מדה והיה נותן המן ע"י שליח, דומיא דבשביל שאמר יוקח נא מעט מים ע"י שליח, עשה הקב"ה לבניו ע"י שליח כדכתיב והכית בצור ויצאו ממנו מים וגר.

ר' ש' לתמוה כזה ממאי דאמרינן בפ"ק דתעניות א"ר יוחנן ג' מפתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו ביד שליח כר, במערבא אמרי אף מפתח של פרנסה דכתיב פותח את ידך וגו', והקשו ר' יוחנן מ"ט לא קאמר לה להאי, אמר לך ר' יוחנן גשמים נמי היינו פרנסה, ע"כ. משמע דמפתח של פרנסה לא נמסרה לשליח אלא הוא בידו של הקב"ה דוקא, והמן פשיטא דהוי פרנסה וכדאמרינן בפ"ק דתעניות א"ר יוחנן מטר בשביל יחיד דכתיב יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וגר, פרנסה בשביל רבים דכתיב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, ע"כ. הרי דהמן הוי פרנסה, וא"כ היכי אמרינן דבשביל אברהם נתן ה' המן בעצמו ולא ע"י שליח, תיפוק ליה דמפתח של פרנסה הוא בידו של הקב"ה ולא נמסר לשליח.

תו' קשיא לי דבפ"ק דתעניות אמרינן דר' יוחנן ס"ל דגשמים נמי היינו פרנסה, ואילו בו בפרק אמרינן א"ר יוחנן מטר בשביל יחיד כו' פרנסה בשביל רבים כר, הרי דיש הפרש בין מטר לפרנסה וא"כ קשיא דר' יוחנן אדר"י וכעת הדבר צריך אצלי תלמוד. הכלל העולה דנמצינו למדין דגם במדת הטובה יש הבדל רב בין כשבא ע"י הקב"ה בעצמו ובין כשבא על ידי שליח.

וכתב מרן מוהר"י קארו בטור חו"מ סי' רז מחודשין יז וז"ל כתב הריטב"א בתשובה בשם הרמ"ה גבי הא דאמרינן לי ולא ליורשי. ש"מ דהא דתנן הלוהו על שדהו ואמר לו אם אין אתה מביא לי מכאן עד ג' שנים הרי היא שלי, שלא נתקיים התנאי אלא אם כן מביא המוכר כעצמו ונותן ללוקח, מדקאמר אתה, דלי ולא ליורשי ואתה ולא יורשיך, ע"כ. וכן כתב רבינו ירוחם בשם הרשב"א הביא מרן ז"ל שם מחודשין כז. למדנו מזה דמלת אתה היא למעט אחרים.

ובפ"ה דעירובין אמרינן א"ר הונא מאי דכתיב חיתך ישבו בה תכין בטובתך לעני אלהים, אם משים אדם עצמו כחיה זו שדורסת ואוכלת ואמרי לה שמסרחת ואוכלת תלמודו מתקיים בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו, ואם עושה אדם כן הקב"ה עושה לו סעודה בעצמו שנאמר תכין בטובתך לעני אלהים, ע"כ. והנה הרמב"ם בפ"ח מהלכות תשובה דין ד כתב שהטובה המזומנת לצדיקים לעתיד לבא קראו לה חכמים סעודה, ואין ספק שת"ח זה שמשים עצמו כחיה שבא גמולו שהקב"ה קובע לו שכר לעתיד לבא בעצמו, שהכוונה היא שכיון ששכרו הוא ע"י הקב"ה ולא ע"י שליח הנה שכרו למעלה למעלה מה שאין הפה יכולה לדבר.

ובזה נבא לכוונת הכתובים גשם נדבות תניף אלהים, כלומר האמת הוא שכל גשם שאתה מניף הוא נדבות ממך ואינו כדעת החושבים שהגשם הוא דבר טבעי, ודבר זה הוא כולל לכל העולם. עוד יש לי להחזיק לך טובה אחרת והוא שנחלתך כשהיא נלאה וצמאה למטר אתה כוננתה בעצמך ולא ע"י שליח, מהו דוקא בנחלתך דהיינו א"י דאילו שאר העולם אתה משקה אותם ע"י שליח, וכי תימא אחר דאיבא מטר בכל העולם כולו מאי שבחיה דא"י שהקב"ה משקה אותה בעצמו ולא ע"י שליח, לזה בא ואמר צא ולמד מחיתך ישבו בה, דהיינו מי שמשים עצמו כחיה מה שכרו לעתיד לבא שהקב"ה נותן לו שכרו ע"י עצמו ולא ע"י שליח, וא"כ על כרחין לומר שהפרש גדול יש בין הטובה הבאה מיד הקב"ה בעצמו לטובה הבאה ע"י שליח, וא"כ דבר גדול הוא מה שהבטיחנו ה' שא"י משקה אותה בעצמו ולא ע"י שליח שכל דבר שהוא ע"י הקב"ה יש בו מדה טובה כפולה ומכופלת.

ובזה נבא לבאר כוונת ענין אליהו עם אחאב באומרו "חי ה' אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיו השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי, ולאחר שלש שנים אמר לו ה' 2 3 לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה. והנה במה שנשבע אליהו על שני דברים דהיינו טל ומטר והשם לא הזכיר לו כי אם מטר כדכתיב ואתנה מטר, כבר נתעוררו ח"ל בזה בפ"ק דתעניות דף ג. ובעו למילף מהכא דטל לא מיעצר, והקשו וכי מאחר דלא מיעצר אליהו אשתבועי למה לי, הכי קאמר ליה אפילו טל דברכה נמי לא אתי, וליהדריה לטל דברכה, משום דלא מינכרא מילתא.

וכתוב בחידושין פ"י הראב"ד כשאמר לו הקב"ה לאלהיו לך הראה אל אחאב ובשרהו שנשלמה שבועתך דהיה מטר, אם יאמר לו ואתנה טל ומטר יחשוב אחאב שאלהיו נשבע על טל ומטר ונתבטלה שבועתו כי הטל לא פסק, ולא מינכר ליה דשל ברכה פסק, ע"כ. ולא הבינותי דברי הרב, דמהיבא דפרק חלק משמע דכשאמר אליהו חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר היה בפני אחאב, ועוד שאס הקב"ה יאמר לאלהיו ואתנה טל ומטר מנץ היה יודע כל זה אחאב, והדבר צריך תלמוד ודוק.

וראייתי בירושלמי פרק אץ עומדין שהקשו היכן הותר נדרו של טל, אמר רב תנחומא סכרין לומר נדר שהותר מקצתו הותר כולו ואית דבעי מימר בבנה של צרפית שאמר לו הקב"ה לאלהיו לך והתר נדרו של טל שאץ המתים חיים אלא בטללים שנאמר יחיו מתוך נבלתי יקומץ וסמך ליה כי טל אורות טלך, ע"כ.

והנה הרא"ש בפ"ג תדרים אמתניתין דראה אותם אוכלים תאנים ואמר ה' ת כולכם קרבן ונמצאו אביו ואחיו והיו עמהם אחתם בש"א הם מותתם ומה שעמהם אסותם, ובה"א אלו ואלו מותתם, וטעמיהו דב"ה משום דס"ל נדר שהותר מקצתו הותר כולו. ובגמרא אמר רבה דכ"ע כל היכא דאמר אילו הייתי יודע שאבא ביניכם הייתי אומר כולכם אסותם חוץ מאבא דכולהו אסותם ח' ק מאביו, לא נחלקו אלא באומר אילו הייתי יודע שאבא ביניכם הייתי אומר פלוני ופלוני אסורים ואבא מותר. וטעמא דרכה משום דס"ל דלא אמרינן נדר שהותר מקצתו הותר כולו אלא כמחליף דבריו אבל כמעמיד דבריו לא. ועל זה כתב הרא"ש בפסקיו וז"ל, וצ"ע לרבה אדם שנדר משני דברים בבשר ויין והזכיר שניהם ומצא חרטה על אחד מהם, מי אמרינן הכא מודה דהותר כולו כיון דלא שייך כאן החלפה, דדוקא במית דשייך כולכם וגם זה תה בהא קאמר רבה דבעי החלפה, או דילמא לא אמתנן נדר שהותר מקצתו הותר כולו אלא היכא דמחליף, ע"כ. ולכאורה יש לתמוה על הרא"ש דהא אליהו נדר משני רבתם דהיינו טל ומטר דלא שייך החלפה ואפ"ה אמתנן נדר שהותר מקצתו הותר כולו, אלמא היכא דלא שייך החלפה אמתנן נדר שהותר מקצתו הותר כולו אף שאינו מחליף.

ופיהו לזה יש ליישב באחד משני דרכים, דאפשר דס"ל להרא"ש דהני ת' טעמים דיהבו בירושלמי דהיכן הותר נדרו של טל דחד אמר מטעם שנדר שהותר מקצתו הותר כולו, וחד אמר שהותר בבנה של צרפית בטל דתחיה, דכהך ספיקא דהרא"ש פליגי דמ"ד מטעם נדר שהותר מקצתו ס"ל דלא בעינן החלפה אלא היכא דשייכא החלפה, אבל בנודר משני דבתם דלא שייכא החלפה אמתנן נדר שהותר מקצתו אף שאינו מחליף, ואידך ס"ל דאף בנודר משני דבתם לא אמתנן נדר שהותר מקצתו הותר כולו כיון דלא שייך החלפה, אלא דמה שהותר נדר הטל הוא בבנה של צרפית דהוצרך לטל דתחיה, אי"ה ת' שייך החלפה דכל דבר שכולל שני דבתם דהיינו טל שמרוה את ה' א' ח וטל דתחיה שייך החלפה, דמאי דאמרינן בנדתם קונם בצל שאני טועם שהבצל רע ללב, אמרו לו הלא הכופת יפה ללב שמותר בכל הבצלים, ואמרינן דמירי באומר אילו הייתי יודע שהכופדי יפה ללב הייתי אומר בצל פלוני ופלוני אסורין וכופרי מותר, והכא נמי אילו היה יודע אליהו שהיה צריך לטל דתחיה היה אומר טל שמרוה את ה' א' ח לא יהיה וטל דתחיה יהיה, ומש"ה הניח הרא"ש הדבר בצ"ע משום דמספקא ליה הלכתא כמאן.

וכזה ניחא קושיא אחרת דאיכא בדברי הירושלמי דהא ודאי טל שיחיו בו המתים דק רוחני שלא מענין טל המרוה את האח, ואף שכל מיני טל נכללו בשבועת אליהו מכל מקום יש לדקדק איך בהיתר טל דתחיה הותר סתם טל, וכי תימא מטעם נדר שהותר מקצתו הותר כולו אי"כ תיפוק ליה דהותר נדרו של טל מטעם שהותר נדר המטר, ואף שמהר"ש יפה כתב דאולי הטל הנוהג בעולם הוא עצמו שיחיו המתים שהשם מדקקו ונותן כו שפע וכח להחיות המתים, מ"מ הרב בדרך אפשר כתב כן אך בתחלה כתב דודאי טל שיחיו בו המתים אינו מענין טל הנוהג בעולם.

והכ"י משמע בפ"ב דחגיגה דאמרינן ערבות שבו צדק ומשפט כר וטל שעתיד הקב"ה להחיות בו את המתים, ע"כ. משמע שטל שעתיד הקב"ה להחיות בו את המתים הוא ענין בפני עצמו, ואם כן על כרחך מטעם נדר שהותר מקצתו אתינן ואם כן תיפוק ליה מטעם היתר המטר, אך במה דכתיבנא ניחא וכמבואר.

א' נמי אפשר לומר דטעמיה דהרא"ש דלא הביא הירושלמי הלז לפשוט הספק, משום דהא דבעינן החלפה הוא דוקא אליבא דרכה אך רבא פליגי התם וס"ל דלא בעינן החלפה, אלא אפילו אם אמר אילו הייתי יודע שאבא ביניכם הייתי אומר כולכם אסורים חוץ מאבא אמרינן נדר שהותר מקצתו הותר כולו, ומה שנסתפק הרא"ש ז"ל הוא דוקא אליבא דרכה רבעי החלפה, אבל אליבא דרבא דס"ל דאפילו כמעמיד דבריו אמרינן נדר שהותר מקצתו הותר כולו ליכא ספיקא כלל, דפשיטא דבנודר משני דברים אמרינן נדר שהותר מקצתו הותר כולו ואפשר דר' תנחומא ס"ל כרבא ומש"ה קאמר דהותר נדרו של טל בהתרת נדרו של מטר. באופן דליכא תברא לדברי הרא"ש הללו מדברי הירושלמי.

א' עיקר דברי הירושלמי לא יכולתי להולמם, משום דלא שייך כלל בשבועתו של אליהו דין זה ד' שהותר מקצתו הותר כולו, משום דלא נאמר דין זה אלא בביטול הנדר ע"י פתח או ע"י חרטה אליבא דמ"ד תעקר הנדר מעיקרו ואמרינן נדר שהותר מקצתו הותר כולו, אבל הכא גבי אליהו לא נעקר הנדר אלא נתקיים תנאו, שהוא שנשבע שלא יהיה טל ומטר כי אם לפי דברו וכשנתן רשות על המטר לא עקר שבועתו כי אם קיים תנאו, ואיך נתבטלה שבועת הטל, דאטו מי שנשבע שלא יאכל בשר וישתה יין כי אם ברשות פלוני ונתן לו רשות על אחד מהם היתכן שנאמר שהותר בשניהם מטעם נדר שהותר מקצתו הותר כולו זה לא יתכן כלל, וגדולה מזו כתבו גדולי המורים דבהפרכת הבעל לא אמרינן נדר שהותר מקצתו הותר כולו משום דאין הבעל עוקר הנדר אלא מיגז גיז, וכ"ש גבי אליהו שהוא קיים התנאי. באופן שדברי הירושלמי הללו שגבו מני והדבר צריך אצלי תלמוד.

והנה בעיקר התפעלות הלזו של אליהו באו הכתובים סתומים, שלא ידענו במה היה חדי האף הגדול הזה שנשבע שלא יהיה טל ומטר, ורבותינו בפרק חלק נתעוררו בזה ואמרו דפסוק זה הוא מקושר עם מה שלפניו דכתיב בימיו בנה חילאל בית האלי את ידיחו באבירים בכורו יסדה ובשגוב צעירו הציב דלתיה, ואמרו דאחאב שושביניה הוה אתא איהו ואליהו למשאל בי טמיא, יתיב וקאמר

דלמא כי מילט יהושע הכי לט לא יריחו על שם עיר אחרת ולא עיר אחרת על שם יריחו אמר ליה אליהו אין, א"ל אחאב השתא לווטתא דמשה לא מקיימא דכתיב וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וכתיב וחרה אף ה' ועצר את השמים ולא יהיה מטר, וההוא גברא אוקים ע"ז על כל תלם ותלם ולא שביק ליה מטרא למתל מיסגד ליה, לווטתא דיהושע תלמידיה יקיימא, מיד תאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד חי ה' אלהי ישראל אם יהיה השנים האלה טל ומטר, בעי רחמי ויהבו ליה אקלידא דמיטרא, ע"כ.

והנה המפרשים כולם תמהו במאמר זה דמה הואיל אליהו לקושיית אחאב במה שנשבע, ואדרבא עכשיו תתחזק הקושיא ביותר שיאמר אחאב השתא לווטתא דמשה לא מקיימא לווטתא דאליהו תלמיד תלמידו מקיימא, ונדחקו הרבה בתירוץ קושיא זו. עוד יש לי לדקדק בדברי אחאב שאמר ולא שביק ליה מטרא למתל מיסגד ליה ופרש"י מרוב גשמים הבאים לעולם אין מניחים אותו לילך להשתחוות לצלמים מתוך שהדרכים מלוכלכות בטיט, ע"כ. דלמה לו לאחאב באריכות דברים אלו ולומר שהגשמים הם מרובים הרבה והלא אף אם לא היו הגשמים מרובים קושייתו במקומה עומדת דלווטתא דמשה לא מקיימא, דאיהו קאמר דאם יעבדו ע"ז ועצר את השמים ולא יהיה מטר וההוא גברא אוקים ע"ז על כל תלם ותלם והא קא חזינא דאיכא מיטרא. הן אמת דפשוטן של דברים נראה שכוונתו היתה להגדיל המדורה, ולומר דמלבד שלא נעצרו השמים מלהוריד מטר זו גם זו שיש שפע גדול מרובי גשמים.

אך נאמר שזה יובן עם מאי דאמרינן בפ"ק דתעניות א"ר יוחנן ג' מפתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו לשליח ואלו הם של חיה ושל גשמים ושל תחיית המתים, של חיה דכתיב וישמע אליה אלהים תפתח את רחמה, של גשמים דכתיב "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב, של תחיית המתים דכתיב וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם.

וכתבו החדושים שהקשה הראב"ד והלא מצינו שנמסר מפתח של גשמים לאליהו דכתיב חי ה' אלהי ישראל אם יהיה השנים האלה טל ומטר, וכתב דיש מחלקים דמפתח אחד נמסר לשליח ולא שנים, ולכך כשבקש הקב"ה לתת מטר המית בנה של צרפית וכשבקש אליהו מהקב"ה שיחיהו א"ל מג' מפתחות שיש ב' ד' יאמרו ב' ב' ד' תלמד ואחד ב' ד' הרב.

והראב"ד דחה תירוץ זה ואמר דלישנא דגמרא מוכח רשום אחר מהם לא נמסר לשליח, והאמת דלישנא דגמרא מוכח הכי שהדי כל חד וחד יליף לה מקרא בפני עצמו, והראב"ד תירץ ילא קשיא מידי שלא מצינו שנמסר לאליהו מפתח של גשמים, אלא בקנאותו לשם ית' עצר את השמים, וקרא מוכח הכי דכשרצה הקב"ה לתת מטר א"ל לאליהו לך הראה אל אחאב ואתנה מטר, אלמא מפתח של נתינת מטר ביד הקדוש ברוך הוא אלא שאליהו עצר את המטר, ע"כ.

ויש לדקדק בדברי הראב"ד הללו דמחלק בין עצירת גשמים לנתינת מטר, והלא מצינו בשמואל דקאמר הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' דתן קולות ומטר, וכן בפדקא דחסיד' כמה מעשיות שהיו מתפללין ומביאין גשמים. והנראה דודאי פשיטא ליה להראב"ד דכל היכא דהצדיקים מתפללין ומחיים מתים ומביאים גשמים אינו נקרא שנמסרו אלו המפתחות ביד שליח, שהרי אינם פועלים דבר אלא שמבקשים פני ה' ורצון יראיו יעשה ולעולם שהפעולה נעשית ע"י המקום בעצמו, וכן ת"י ח' הרב גבי תחיית המתים שהיה ע"י אליהו ואלישע שהכוונה היא שע"י תפלתם החיה הקב"ה את המת, אך מאליהו יקאמר חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אס' לפי דברי הוקשה לו דמשמע דנמסר בידו מפתח של גשמים שהרי לא מצינו שהתפלל על זה תהו שסיימו בגמרא יהבו ליה אקלידא דמטא, לזה ת"י ח' דהעצרת הגשמים נעשה ע"י שליח אבל נתינת הגשמים אינו נעשה ע"י שליח ועובדא דאליהו היה העצרת הגשמים, אבל לעולם דהצדיקים ע"י תפלתם מחיים מתים ומורידים גשמים דהקב"ה שומע תפלתם ועושה רצונם ע"י עצמו. ומהר"ש יפה בב"ר הקשה על דברי הראב"ד הללו וכתב דהעצרת הגשמים נמי נקרא מסירת המפתח ע"ש.

והנה בעיקר קושיית הראב"ד אפשר ל' תח' עם ההיא דאמרינן פ"ב דבתרא" א"ר חסדא מיום שחרב כיהמ"ק אין הגשמים יורדין מאוצר טוב שנאמר "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב, בזמן שישראל עושין רצונו של מקום וישראל שרויין על אדמתם גשמים יורדים מאוצר טוב, בזמן שאין ישראל שרויין על אדמתם אין גשמים יורדים מאוצר טוב.

נמצעו למרץ דלירידת גשמים מאוצר טוב בעינן ב' תנאים, חדא שיהיו עושין רצונו של מקום חאת שנית שיהיו שרויים על אדמתם, ואע"ג דלא מייית ראיא אלא לתנאה דבעינן שיהיו שדרים על אדמתם דהיינו מרכיב" מטר ארצך ולא לאידך תנאה, היינו משום דהך מלתא רפשיטא היא דהא הך קרא קאי על מאי דכתיב והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך, אם עשית כל זה יפתח ה' לך את אוצרו הטוב, הרי מבואר דהכטחה זו דיתדת גשמים מאתר טוב הוא דוקא כשעושין רצונו, אלא דאידך תנאי דבעינן שיהיו שתיין על אדמתן אינו מבואר בכתוב, הוצרך רב חסדא ללמדנו תנאי זה מדכתיב לתת מטר ארצך.

הכל ל' העולה דאיכא שני אוצרות דגשמים אוצר טוב ואוצר שאינו טוב, וא"כ אפשר לומר רהא דאמרינן רמפתח של גשמים לא נמסר לשליח היינו דוקא מפתח דאוצר טוב, אבל אידך מפתח דגשמים שאינם מאוצר טוב נמסר לשליח, דהא קרא דמינה ילפינן דמפתח הגשמים לא נמסר לשליח לא מיירי אלא בגשמים דאוצר טוב כדכתיב יפתח ה' לך את אוצרו הטוב לתת מטר ארצך.

ומלבד שדברים הללו מצד עצמם ניתנו להאמר, עוד יש להכריח חילוק זה מההיא דאמרינן פ"ק דתעניות" תנו רבנן א"ח ישראל נבראת תחלה וכל העולם כולו לבסוף כו', א"ח ישראל משקה אותה הקב"ה בעצמו וכל העולם כולו ע"י שליח שנאמר הנותן מטי ע"ל פ"נ א"ח וכולה מים על פני חוצות. הרי הדבר מבואר שמפתח של גשמים של כל העולם נמסר לשליח, וטעמא דמילתא משום דודאי הא דאמרינן דא"י משקה אותה הקב"ה בעצמו הוא דוקא בזמן שישראל שרויין על אדמתם לא בזמן שזרים אוכלים נחלותיה, דלא יתכן שהקב"ה בעצמו ישקה לעו"ג המרקדים בהיכלו, וכיון דישראל שרויין על אדמתם ועושין רצונו של מקום הגשמים הם מאוצר טוב ומש"ה הקב"ה משקה בעצמו משום דמפתח זה דאוצר טוב לא נמסר לשליח, אבל כשהוא משקה לכל העולם דאינם מאוצר טוב אפילו בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כדכתיב א"ר צ"ד ה"י נ"ו א"ח ישראל, משקה ע"י שליח משום דגשמים הללו ישאנם מאוצר טוב מפתח שלהם נמסר לשליח.

ובס"ג דתעניות אמרינן אמר רבה לדידי חזי לי האי רידיא כו' ופרש"י האי רידיא מלאך הממונה על הגשמים כך שמו. הרימבואר שיש מלאך ממונה על הגשמים, וכן בפ"ק דיומא אמרינן ויש אומרים אף רידיא ופרש"י מלאך הממונה על השקאת ר"א ח כו' יע"ש.

וראיתי לתוספות בפ"ב דנדה שהביאו אגדה זו דשלשה מפתחות לא נמסרו לשליח וכתבו בסוף דבריהם ואף ברי שהוא שר מטרא אינו עושה אלא ברשות הקב"ה. ודבריהם תמוהים הם בעיני דאטו ירקומי שר של ברד וגבריאל שר של אש הם עושים דבר שלא ברשות, חלילה שיעשה דבר בשמים ממעל יעלה א"ח מתחת בלתי רשות אדון הכל, וא"כ מה הפרש יש בין ברי שר המטר לשאר השרים. אך לפי מה שאמרנו נ"חא דמאי דאמרינן דמפתח של גשמים לא נמסר לשליח הוא מפתח דאוצר טוב, אבל גשמים דשאר אוצרות נמסרו לשליח ואפשר ראותו השליח ברי שמו או רידיא, ומאי דאמרינן דלכל העולם ח"ח מא"ח ישראל משקה ע"י שליח הוא ע"י אלו •דהיינו ברי או רידיא.

ובגמרא פרק קמא דתעניות תניא ר"א אומר כל העולם כולו ממי אוקיינוס שותה שנאמר ואד יעלה מן י"א ח, א"ל ר' יהושע והלא מימי אוקיינוס מלוחים הם, א"ל מתמתקים הם בעבים, ר' יהושע אומר כל העולם כולו ממים העליונים הוא שותה שנאמר למטר השמים תשתה מים, ע"כ. ולפי מה שאמרנו אלו ואלו דברי אלהים חיים, שהגשמים שהם מאוצר טוב שהם ע"י הקב"ה הם ממימי העליונים שאינם צריכים תיקון שהם מתוקים מעצמם, והגשמים שאינם מאוצר טוב שהם ע"י שליח הם ממימי אוקיינוס והם מלוחים ומתמתקים בעבים. וראיתי בילקוט פר' בראשית עלה דקרא דואד יעלה מן ה"א ח דבזמן שישראל עושים רצונו של מקום הם שותים ממים העליונים, אך בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום הם שותים מימי אוקיינוס, והן הן הדברים שאמרנו.

והנה לפי מה שאמרנו שיש שני מיני גשמים האחד הוא מאוצר טוב ומפתח זה לא נמסר לשליח אלא הוא ביד הקב"ה, והב' מאוצר שאינו טוב ומפתח זה נמסר לשליח, מה שהקשה אחאב השתא לוותא דמשה לא מיקיימא כר קושיא מעיקרא ליתא, דמה שאמר משה רבינו ע"ה רבהיותם עובדי ע"ד ועצר את השמים היינו שלא ירדו גשמים מאוצר טוב, דה"ק ועצר את השמים דומיא דמה שהבטיח דבהי' ותנו עושים רצונו של מקום יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים, לזה בא ואמר דבהי' ותנו עובדי ע"ד ועצר את השמים, אבל לעולם דאפשר שירדו גשמים אך יהיו מאוצר אחר שאינו אוצר טוב והגשמים שהיו בזמנו לא היו מאוצר טוב כי אם מאוצר אחר.

ובזה נ"חא מ"ש אליהו חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר, משום דאליהו הכריח רעל כרחק גשמים הללו אינם מאוצר טוב שהרי עובדי ע"ג היו וכתוב ועצר את השמים, אלא ודאי דאינם מאוצר טוב ומש"ה אמר חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר, משום דגשמים הללו שאינם מאוצר טוב נמסרו לשליח ומש"ה לקח מפתח של גשמים הללו בידו, ובזה נתיישבה קושית הראב"ד וכמבואר.

והנה כזמן שהגשמים יורדין ואין אנו יודעין אם הם מאוצר טוב או לא צריך לידע מה הוא המבחן, והנה בזמן שישראל עושין רצונו של מקום אז מילתא רפשיטא היא דהגשמים הם מאוצר טוב ובן להפך, אך בזמן שאין אנו יודעין אם עושין רצונו או לא ואנו רואין גשמים יורדין, המבחן לידע אם גשמים הללו הם מאוצר טוב או לא דבר זה מתורתו של הראב"ד י למדנו אותו, שהקשה עלה דמימרא דר' יוחנן דשלשה מפתחות לא נמסרו לשליח אמאי לא חשיב פורענותן של רשעים דכתיב"פ פתח ה' את אוצרו ויוציא את כלי זעמו, ותיח דהא דלא חשיב פורענותן של רשעים י מ משום דאשכחן פורענותן של רשעים ע"י שליח כדכתיב ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגר, והא דכתיב פתח ה' את אוצרו ויוציא את כלי זעמו, לכלותם קאמר, ואפשר שאין לכלותם ע"י שליח כי אם ביד הבורא כי אז יהיה המשפט חזק, ונ"ל לפי שאינם אלא ליום הדין ואינו תמיד משום הכי לא חשיב ליה, עכ"ד. ועי' מה שכתבנו בזה בדרך עצב. יי

כאן פ' שלמדנו שכל דבר שהוא ע"י הקב"ה בעצמו הוא בתכלית מה שאפשר, הנה כי בן לענין הגשם שאמרנו לידע המבחן אם הגשמים הם מאוצר טוב או מאוצר אחר, הוא ג"כ בזה האופן דאם הגשמים הם מרובים ויש שפע גדול אז ודאי שהם מאוצר טוב וכיון דהם מאוצר טוב הוא בתכלית מה שאפשר, אבל כשהגשמים אינם מרובים אז הם ע"י שליח. וכבר ביארנו שמפתח של גשמים שאינם מאוצר טוב נמסר לשליח.

ובזה נבא לכוונת המאמר. והנה דבר ידוע הוא שאחאב היה חכם גדול וכדאיתא בפרק חלק 78 שהיה שונה פ"ה פנים בתורת כהנים. והנה אם היה מכריע אחאב דלטותא דמשה לא נתקיימה משום דאנו רואים דאיכא גשמים בעולם ומשה אמר דכומן דעובדים ע"ז ועצר את השמים, כבר ידע אחאב שאלוהו היה דוחה קושיא זו בנקל משום דכבר ידע שיש שגי מיני גשמים האחד מאוצר טוב והשני מאוצר שאינו טוב, ומה שאמר משה רבינו ע"ה ועצר את השמים היינו שלא ידדו גשמים מאוצר טוב והגשמים שהיו בזמן אחאב לא היו מאוצר טוב. ולזה בא אחאב והבליע תירוץ זה בתוך קושיתו ואמר לוותא דמשה לא נתקיימה, דאלו משה אמר וסרתם ועבדתם אלהים אחרים ועצר את השמים ולא יהיה מטר והוא גברא אוקים על כל תלם ותלם ע"ז ולא שביק ליה מטרא למיזל מיסגד ליה, כלומר מרבד הגשמים שהיו בתכלית הרבוי וכמו שפרש"י, ורבד הגשמים כאלו על כרחך הם ע"י של הקב"ה דכל דבר שהוא על ידו הוא בשופע גדול וביון שהוא על ידו הם מאוצר טוב ומש"ה משקה על ידו לפי שמפתח זה דאוצר טוב לא נמסר לשליח, ואם כן נמצא דקללת משה לא נתקיימה שהרי אנו רואים שאפילו בזמן שעובדים ע"ז יורדין הגשמים מאוצר טוב.

ואליהו זכור לטוב הבין כוונתו של אחאב ואמר לו חי ה' אלהי ישראל אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי, וא"כ על כרחך שלא בטובתך צריך אתה להודות שגשמים הללו אינם מאוצר טוב שהגשמים של אוצר טוב כבר נעצרו מפני קללתו של משה, דאי אמרת בשלמא דגשמים הללו אינם מאוצר טוב נחא שאני עוצר אותם ולוקח המפתח בידי וכמו שאמרו 79 יהבו ליה אקלידא דמטרא לפי שגשמים שאינם מאוצר טוב מפתח שלהם נמסר לשליח, אבל כפי דבריך שאתה רוצה להכריח מצד רבוי הגשמים שגשמים הללו הם מאוצר טוב איך אני עוצר אותם ולוקח המפתח בידי, והלא מפתח דגשמים דאוצר טוב לא נמסר לשליח כדכתיב יפתח ה' לך את אוצרו הטוב. באופן שקושית הראב"ד ודברי אליהו זכור לטוב הם שפה אחת ודברים אחדים.

ועל פי הקדמה זו יובן מאי דאמרינן בסוף פרק חלק' 8 דרש ההוא גלילאה קמיה דרב חסדא משל דאליהו למה הדבר דומה לגברא דטרקיה לגלילא ואבריה למפתחיה, ע"כ. ופירש רש"י דטרקיה לגלילא שסגר שער שלו ואבריה למפתחיה כך עשה אליהו נעל לשערי מטר ולבסוף אבד מפתח של גשמים שלא נפתח השער של מטר על ידו, דכתיב לך הראה אל אחאב ואתנה מטר ולא כתיב ותן מטר, ע"כ.

ויש לדקדק דמה הפרש יש בין אומרו ואתנה מטר לאומרו ותן מטר הנותן מטר על פני א' ח הוא הקב"ה דאליהו אין לו אוצרות מטר, ועוד דעל כרחך הוצרך המקום לאליהו שיהיה הדבר ברצונו כדי שתתקיים שבועתו שאמר חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי, ואם לא היה הדבר כרצון אליהו נמצא שח"ו היה בא לידי שבועת שקר, ואם כן נמצא שהשער נפתח על ידו דאליהו וא"כ הול"ל לך הראה אל אחאב ותן מטר.

א' ע' מה שאמרנו נחא, דמה שעצר אליהו היינו מפתח של גשמים שאינם מאוצר טוב, לפי שהגשמים שהיו מאוצר טוב אין בידו דאליהו לעוצרם לפי שאותו מפתח לא נמסר לשליח, וכשאמר לו הקב"ה לאליהו לך הראה אל אחאב ואתנה מטר כוונתו היתה שאין לי צורך במפתח שהוא בידך להוריד גשמים, לפי שהיה רוצה להוריד גשמים מאוצר טוב שהוא בידו של הקב"ה, וזהו שאמר ואתנה מטר דומה למה שאמרנו ש' א' ח ישראל משקה אותה הקב"ה בעצמו מדכתיב הנותן מטר על פני א' ח, הכי נמי מדקאמר ואתנה מטר הוא בעצמו והיינו מאוצר טוב, וטעמא דמילתא לפי שצפה המקום שבאותה פעולה שיעשה אליהו בהריגת כהני הבעל יחזרו ישראל בתשובה ויענו כולם פה אחד ויאמרו ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים, וכיון שהם עושים רצונו של מקום הגשמים יורדין מאוצר טוב וא"כ נמצא שלא הוצרך המקום למפתח שלקח אליהו בשבועתו, והיינו דקאמר שדומה אליהו לגברא דטרקיה לגלילא ואבריה למפתחיה הכי נמי חשיב כאילו נאבד מפתחיה דאליהו שהרי לא הוצרך המקום למפתחיה דאליהו.

והנה לכאורה יקשה למה שאמרנו לדעת רש"י דאומרו ואתנה מטר רוצה לומר מאוצר טוב שהוא ע"י הקב"ה שלא נמסר מפתח שלו לשליח, וחזקנו זרועותיו ממאי דאמרינן ד' א' ח ישראל משקה אותה הקב"ה בעצמו וילפינן לה מדכתיב הנותן מטר על פני דהא כתיב" ונתתי מטר ארצכם בעתו, וpx ואמרינן בספרי ונתתי אני בעצמי ולא ע"י שליח אימתי בארצכם ולא בשאר הארצות, וקרא מיירי בזמן שישראל אינם עושים רצונו של מקום וכדאמרינן בפ"ו דברכות 85 אמר ר"ש בן יוחאי בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים ובזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י עצמן שנאמר ואספת דגנך, ע"כ. הרי דמוקמינן לקרא דואספת דגנך בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום, וא"כ הכי קאמר ונתתי מטר ארצכם והלא כבר בררנו דבזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום אין הגשמים יורדים מאוצר טוב.

וקודם כל דבר יש לתמוה בסוגיא זו דברכות דהיכי מוקמינן לקרא בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום, והרי בתחלת הפרשה כתיב והיה אם שמוע חשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם וגר, וא"כ אין לך עושים רצונו של מקום גדול מזה וכבר תמהו המפרשים בקושיא הלזו. ועוד אני מדקדק דברשת שמע כתיב 88 בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך, ואילו בפרשת והיה אם שמוע כתיב בכל לבבכם ובכל נפשכם ואילו בכל מאדכם לא כתיב.

והנה לפי פשטן של דברים אפשר לומר עם ההיא דאמרינן בפ"ב דפסחים תניא ר' אליעזר אומר אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך, אם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך. ולפ"ז בפרשת שמע שהיא אזהרה ליחיד אצטריך לומר בכל מאדך לפי שאפשר שימצא איזה יחד אשר לבו בל עמו וחביב עליו ממונו יותר מגופו לכך נאמר בכל מאדך, אבל בפרשת והיה אם שמוע שהיא אזהרה לרבים לא יתכן שרבים יכשלו בסברא זאת הנפסדת שיהיה ממונם חביב עליהם יותר מגופם ומש"ה לא אצטריך לומר בכל מאדכם, דכ"ן דכתיב בכל נפשכם מכל שכן בכל מאדכם. אך לפי דרכנו יובן באופן אחר.

עוד יש לדקדק במה שסיים הפסוק ונתתי עשב בשדך לבהמתך, ואמרען בספרי עשב בשדך שלא תטרח להביא עשב מן המדבר וכבר הביא רש"י דרשה זו בפירושו, והוכרחו לזה מפני שאדרבה יותר טוב היה שבשדה שלו שהוא זורע בו זרעים ואילנות שלא יוציא עשב לבהמה אלא שעשב הבהמה יביאו אותו ממקום שאינו בר זריעה, לזה הוצרכו לומר שגם זה בכלל ברכה שלא יהיה להם טורח לילך למדבר להביא עשב לבהמה. ותמהני דא"כ אין סדר לפסוק זה, דמתחלה כתיב ונתתי מטר ארצכם בעתו שהוא בזמן שישראל צדיקים וכמבואר, ואח"כ כתיב ואספת דגנך דמיירי בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום, ואח"כ חזר הכתוב ואמר ונתתי עשב בשדך שכפי דברי ת"ל מיירי בזמן שישראל עושים רצונו של מקום, שהבטיחם הכתוב שלא יטרחו לילך למדבר להביא עשב לבהמה, וא"כ הכתוב מידי במלך והדיוט ומלך.

ונראה דיובן עם מאי דכתבו התוס' שם דהאי דאמרינן דקרא דואספת דמיירי באינם עושים רצונו של מקום, לעולם דמיירי בעושים רצונו אלא שאינם עושים רצונו כל כך ואינם צדיקים גמורים, והכריחו זה ממאי דאמרינן כתיב ולקחתי דגני וכתוב ואספת דגנך ותירצו כאן בזמן שישראל עושים רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושים רצונו, הרי הדבר מוכרח דמכתוב דגנך דמיירי בצדיקים, אלא בשביל שאינם עושים רצונו כל כך כתיב ואספת.

והנה סמוך למאמר זה אמרינן אר"י משום ר' יהודה בר אלעאי בא וראה מה בין דורות הראשונים לדורות אחרונים, דורות הראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך טרקסמץ כדי לחייבם במעשר, דורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך מות וחצרות כדי לפוטק מן המעשר, דא"ר ינאי אף הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית דכתיב 97 בערתי הקדש מן הבית, ע"כ.

ולפ"ז מאי דאמרינן דהך אינם עושים רצונו דמיירי בצדיקים, הכוונה היא דמבקשים טעדי כדי ליפטר מן המצות כגון זו דמכניסין פירותיהם דרך גגות כדי לפוטק מן המעשר, דאף שהדין כך הוא כדכתיב בערתי הקדש מן הבית מ"מ אף ספק שאין זה רצונו של מקום, דודאי רצונו של מקום הוא שיתחייבו במעשר כדי שיטלו חלקם הכהנים הלויים שהם משרתי ה', וכדאמרינן בפרק התכלת דמלאכא אשכחיה לרב קטינא דמיכסי סדינא אמר ליה קטינא קטינא סדינא בקייטא וסרבלא בסיתוא ציצית מה תהא עליה, ואמרינן דהכי קאמר ליה טעדי לימפטר נפשך מציצית, הרי שאף שהדין כן הוא דסדינא בקייטא וסרבלא בסיתוא פטורים מן הציצית מ"מ אינו מן הראוי לבקש טעדי כדי ליפטר ממצות השם, שהרי מדכתב רחמנא מצות ציצית ש"מ דרצונו הוא שנקיים מצות ציצית, והמבקש טעדי ליפטר מהמצות נקרא אינו עושה רצונו של מקום והמבקש טעדי לקיים מצות ה' נקרא עושה רצונו של מקום, וכבר האריך בזה הרב בעל העקידה וכתב ככל אשר אמרנו יע"ש..

ובפ"ז דמנחות אמרינן דדבר תורה מירוח העכו"ם פוטר מן המעשר אלא דחכמים גזרו דמירוח העכו"ם לא יפטור גזרה משום בעלי כיסין, ופרש"י בעלי כיסין שיש להם קרקעות הרבה וחסים על רוב המעשרות ויתנוהו לעכו"ם וימרחוהו ומפקע ממעשר. והקשו לזה אי הכי גבי חלה נמי ליגזור דגלגול עכו"ם לא ליפטר משום בעלי כיסין, ותירץ חלה אפשר דאפי לה פחות מה' רבעים, והקשו תרומה נמי אפשר דעביד כר' אושעיא דאמר מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה, ותיח התם בפרהסיא זילא ביה מילתא הכא בצנעא לא זילא ביה מילתא.

ובזה יובן מאי דאמרינן בפרק ערבי פסחים אמר ר' יוחנן שלשה הקב"ה מכרת עליהם בכל יום על רווק הדר בכרך ואינו חוטא יעל עני המחזיר אבידה לבעליו ועל עשיר המעשר פירותיו בצנעא, ע"כ. ופרש"י מכרת עליהם לשבח, ע"כ. ויש לתמוה דלמה אין הקב"ה מכרו על העני המעשר פירותיו, ועוד דמה שבח הוא זה שמעשר פירותיו בצנעא ואינו אוכל טבלין שהם במיתה בידי שמים, ואם כן מי שיש לו ערלה וכלאי הכרם ואינו נהנה מהם יכריזו עליו וא"כ כל היום כולו כרתא קרי בחיל.

אך לפי אותה סוגיא דמנחות ניהא, דפשיטא דמי שאינו אוכל פירותיו טבלין. אינו מכריז עליו לשבח, אבל הכא מידיי במי שהיה יכול למצוא טעדי כדי ליפטר מן המעשר ואינו עושה, וכבר נתבאר במה שאמרו גזרה משום בעלי כיסין שהעשיר שיש לו קרקעות הרבה חס על ממונו ומבקש טעדי ליפטר מן המעשר, וכבר נתבאר ג"כ שכל דבר שהוא פרהסיא זילא ביה מילתא לעשיר לבקש טעדי כדי ליפטר מן המעשר אבל דבר שהוא בצנעא נחשד העשיר דמבקש טעדי ליפטר מן המעשר, ועל זה אמר ר' יוחנן דעשיר דדרכו לחוס על רוב מעשרו וי ו מעשר פירותיו בצנעא דלא זילא כיה מילתא והיה יכול לבקש טעדי לפטור פירותיו, על זה הקב"ה מכריז עליו לשבח ואומר ראו בדיה שיש לי בעולמי דאף שהוא עשיר והוא בצנעא דלא זילא ביה מילתא אפילו הכי אינו מבקש טעדי לפטור פירותיו אלא אדרבה מחייב אותם במעשר ומעשר פירותיו וכדכתיבנא.

והנה בדין זה דמירות העכו"ס דפוטרי מן התורה [התרומה] נחלקו בזה אבות העולם, דסברת הטור, הוא שזה לא נאמר אלא בישראל שמכר פירותיו לעכו"ם אף לאחר שהביאו שליש ומירחם עו"ג נפטרו מן המעשר, אבל עו"ג הממרח פירות ישראל שלא מכרם לעו"ג לא נפטרו. אך הרמב"ם ו"ל חולק בוה וס"ל דאף עו"ג הממרח פירותיו של ישראל שלא מכרן לעו"ג נפטרו מן המעשר וכמבואר בדבריו בפ"א מהלכות תרומות יע"ש.

וראיתי להרב בעל בית חדש' שרצה להכריח סברת הטור מהא דאמרינן דבזמן שישראל עושים רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים, אלמא משמע דכל מלאכתן נעשית ע"י עכו"ם ואף בזה שום צד לפוטרי מתרומות ומעשרות. ולדידי לא קשיא כלל להר"ם מסוגיא זו, חדא דעד כאן לא קאמר הר"ם דאף כפירות ישראל מירוח העו"ג פוטרי אלא בעו"ג הממרח ברשות ישראל, אבל בעו"ג הממרח שלא ברשות ישראל אף הר"ם מודה דאינו פוטר, ויש בזה אריכות דברים אין כאן מקומם, וכבר פירש רד"ק בקרא מעמדו זרים דהיינו מעצמם, וא"כ לא נפטרו פירותיהם מהמעשר. ועוד דמאי דפוטרי איגו אלא מירוח שהוא אחד מהמלאכות, אבל שאר המלאכות דהיינו חרש תרע וקצר וצמר ודש ובירר וטחן והרקיד כל אלו אינם פוטרים מהמעשר, וא"כ הא אצטריכו העכו"ם שיעשו לנו מלאכות אלו.

ומעתה נבא לכוונת הכתוב על פי סברת הרמב"ם ז"ל, והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי וגו' לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם, שאתם צדיקים אבל בכל מאדכם לא קאמר לפי שבממונם אין להם אהבה, ולא שח"ו שיש בהם עץ אשר חטא, אלא שמבקשים טעדי ליפטר מן המצות בשביל ממנום וכההיא דאמרינן התם רמכניסים פירותיהם דרך גגות וקרפיפין כדי לפוטרי מהמעשר בשביל שחסיים על ממנום, לזה אמר ונתתי מטר ארצכם בעתו כלומר אל יעלה בדעתם שיעצרו השמים מלהוריד מטר וכההיא דאמרינן בפ"ק דתעניות אמר רב חסדא אין הגשמים נעצרים אלא בשביל ביטול תרומות ומעשרות שנאמר, ציה גם חום יגזלו מימי שלג ותנא דבי ד' ישמעאל בשביל דברים שצויתי אתכם בימות החמה ולא עשיתם גזלו מכם מימי שלג, ע"כ. ולזה בא הכתוב לומר דהא ליתא דהתם מיירי במי שחייב במעשר ואינו מפרישם אבל במי שעושה טעדי כדי להפטר מן המעשר אינו בכלל סוג זה ואין השמים נעצרים מלהוריד מטר בשביל זה, ולזה אמר ונתתי מטר ארצכם דמלבד דאין השמים נעצרים, זאת ועוד, אני נותן המטר שהוא מאוצר טוב שאינו נמסר לשליח, אך תדע מה אעשה לך ואספת דגנך שלא אתן לך אותה ברכה דועמדו זרים, שאיך אתן לך זרים שיהיו עובדים אותך להמציא לך תחבולה אחרת כדי להפטר מן המעשרות דהיינו שתשלח אותם שיעשו המירוח כדי שיפטר, דבשלמא העושים רצונו של מקום שאינם מבקשים טעדי להפטר מהמעשר אני נותן להם זרים שיעבדו אותם, לפי שע"י הדברים יעשו מלאכות אחרות, אבל המידוח יעשו אותם בעצמם וכדכתיבנא, ועוד אעשה לך ונתתי עשב בשדך וגם זה עונש כיון שאתה מבקש טעדי להפטר מן המעשר, שאם היה העשב במדבר ולא בשדך היה לך תחבולה אחרת להפטר מהמעשר דהיינו מערים אדם על תבואתו ומכניסה ב מ ק שלה. ולא הוה כסיפא לך מילתא לפי שהיה לך טענה כיך שאף לי עשב בשדי מי יוכל לטרוח במדבר לבקש עשב, לכך אמר ונתתי עשב בשדך דהשתא כסיפא לך מילתא טובא מאחר שיש לך עשב בשדך למה אתה מכניס תבואתך ב מ ק שלה. באופן דכל הכתוב הזה מידיי בחד גוונא, דהיינו שהם צדיקים אלא שעושים טעדי להפטר מן המעשר והקב"ה מפר מחשבות ערומים לבלתי תעשינה דיהם תושיה, אבל לעולם הם עובדים את ה' בכל לבבם ובכל נפשם ומש"ה אמר ונתתי מטר ארצכם דהיינו מאוצר טוב שלא נמסר מפתח שלו לשליח.

ונזה יובן מאי דאמרינן בפ"ג דתעניות 06 כשאמרו לחוני המעגל שיתפלל שירדו גשמים ועג עוגה ועמד בתוכה ואמר לפניו רבש"ע בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך כר וירדו לבסוף גשמי רצון ברכה ונדבה כר ושלח לו שמעון בן שטח אלמלא חתי אתה גתרני עליך נדד, שאילו היו שנים כשני אליהו שמפתחות של גשמים בידו לא נמצא שם שמים מתחלל על ידך, ע"כ. ופרש"י שאם אליהו היה נשבע שלא יהיה מטר ואתה נשבעת שאין

אתה זז עד שירדו גשמים נמצא שם שמים מתחלל, וזה או זה באים לידי שבועת שוא, ע"כ.

ויש לדקדק ח ה אינו נקרא חילול שם שמים, ולא היל"ל אלא נמצא שאחד מכם בא לידי שבועת שוא. עוד יש לדקדק בדברי שמעון בן שטח דאמר אילו הוו שנים כשני אליהו, דמה ענין השנים לכאן לא הול"ל אלא אילו אדם כאלהיו היה נשבע לא נמצא שם שמים מתחלל.

אך כפי דרכנו אתי שפיר דאליהו המפתח של גשמים שלקח לא היה מאוצר טוב לפי שמפתח של אוצר טוב לא נמסר לשליח, וא"כ אפשר היה למקום לקיים שבועת שניהם דשלה בשביל חוגי גשמים מאוצר טוב, שעל אותו אוצר לא היה יכול אליהו לישבע לפי שאותו מפתח לא נמסר לשליח. אך טענת שמעון בן שטח היא אילו היו שנים כשני אליהו שהיה דכוח בן אחאב ואליהו, דאחאב היה רוצה להכחח דלוטתא דמשה לא נתקיימה מטענת ח ב ד הגשמים והיה רוצה לומד שהגשמים שבזמנו היו מאוצר טוב וכמו שאמרנו, ואלדו סכל מחשבתו ואמר שנתקיימה קללת משה והגשמים שממנו לא היו מאוצר טוב והכחח הדבר ממה שלקח מפתח של גשמים, וא"כ אם ה' ד מו ר ד גשמים מאוצר טוב בשביל שבועתו של חוני נמצא שם שמים מתחלל, שיחזיק אחאב בסברתו שיאמר דקללתו של משה רבעו לא נתקיימה ואותם הגשמים שבזמנו הם מאוצר טוב, וראיה לדבר שלא הועילה שבועת אליהו לפי שהיו מאוצר טוב ואותו המפתח לא נמסר לשליח ואין לך חילול ה' גדול מזה.

א ו נאמר באופן אחר על פי דרכו של רש"י שפירש דנמצא שם שמים מתחלל הוא שאחד מהם היה בא לידי שבועת שוא, מדקדק עוד במה שאמר שמעון בן שטח אבל מה אעשה שאתה כבן המתחטא לפני אביו ועושה לו רצונו, דאם חוגי המעגל היה חייב נדד למה בשביל תוארים הללו נמנע מלנדותו, ואם כוונתו היא דלפי שהיד, אדם גדול לא רצה לנדותו וכדאיתא בפרק אלו מגלחין אמר ר"ל תלמיד חכם שסרח אין מנדץ אותו בפרהסיא שנאמר וכשל וכו', לא היה לו לומר אלא אבל מה אעשה שאתה אדם גדול בתורה וכדאמרין 108 נהירי לן הני שמעתי כבשני חוני המעגל, ועוד דבצנעא אומדים לו הכבד ושב בביתך וכמו שכתבו הפוסקים ז"ל.

א ב ל נראה שכוונתו של שמעון בן שטח הוא לפי שמציגו שכשישראל אינם עושים רצונו של מקום אין הגשמים יורדים מאוצר טוב, ולזה אמר אילו היו שנים כשני אליהו שנמנעו הגשמים מאוצר טוב ומפתח של אוצר אחר הוא ב ד אליהו, (לא) נמצא שאחד מכם בא לידי שבועת שוא, דאי אמרת בשלמא שלא היו השנים כשני אליהו שנמנעו הגשמים מאוצר טוב היו יכולים להתקיים ב' השבועות, דבשביל חוגי היה מוריד גשמים מאוצר טוב. אכל אילו היו שנים כשני אליהו אחד מכם בא ל ד י שבועת שוא, אבל מה אעשה שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך כבן המתחטא לפני אביו ועושה לו רצונו שכל מה ששואל מאביו נותן לו, הולכיני לרחוק בחמין ועושה לו שוטפני בצונן ועושה לו תן לי אגחים ונותן לו, וגם אתה לפני המקום כל מה שאתה רוצה נותן לך שאפילו היו שנים כשני אליהו והיית רוצה שירדו גשמים מאוצר טוב היית מורידם, וכיין שאתה יודע בעצמך שיש לך מעלה בזו שכל מה שאתה רוצה המקום מקיים דברך, נמצא שאתה בטוח בשנשבעת שאפילו שנים כשני אליהו לא היה שום אחד מכם בא ל ד י שבועת שוא.

ושמעון כן שטח ד ע כל זה מהמעשה שאירע שבתחלה נענה חמי והתחילו הגשמים מנטפין ואמד לא כך שאלתי אלא גשמי בורות שיחין ומערות והתחילו לירד בזעף, וחזר ואמר לא כך שאלתי אלא גשמי רצון ברכה מרבה שהם גשמים מאוצר טוב. הרי שאף שבתחלה לא ירדו גשמים מאוצר טוב מ"מ היה חמי כבן המתחטא לפני אביו שכל מה שרוצה נותן לו, אף חמי לא רצה בגשמים שאינם מאוצר טוב אלא בגשמים שהם מאוצר טוב שהם גשמי רצון ברכה ונדבה ועושה המקום רצונו, נמצא שחוני הוא בטוח שאפילו שנים כשני אליהו אין אחד מכם בא ל ד י שבועת שוא.

וזהו ששלחו לו בני לשכת הגזית עליך גאמר ותמר אומד דקם לך ועל דרכיך נגה אור , " ע"כ. ומצעו שהגשמים נקראו אור כדאמרין בפ"ק דחעניות א"ד אמי אין הגשמים נעצרים אלא בשביל גזל, שנאמר ג " הן על כפים כסה אור ואין אור אלא גשמים שנאמר יפץ עליו ענן אורו. וכוונתם דמלבד דתגזר אומר דקס לך, יתו- על כן על דרכיך מה אור, כלומר שהגשמים באו כפי דרכיך שאתה עושה רצונו של מקום כלומד שבאו הגשמים מאוצר טוב, ולא כפי דרכי הדור אלא על דרכיך נגה אור דהיינו גשמי רצון ברכה ונדבה.

ה ל א מעתה עת האסף ואשימה עיני למאמר הקודם ההוא אמר גדול יום הגשמים שאפילו ישועה פרה ורבה בו, ופרש"י מליצי זכות נכנסין לפניו ביום הגשמים שנזכר לישועה מתוך שעת רצון הוא. הרי בהדיא שיום הגשמים הוא שעת רצון. ואיכא למידק מהא דאמרין בפרק אין עומדין דף לב: רבא לא גזר תעניתא ביומא דעיבא משום שנאמר סכות בענן לך מעבור תפלה, וכבר עמד על זה הרב מהר"ש יפה סדר בראשית פרשה יג סי' ד ד"ה שהיא, ותיח דיש לחלק דהתם בענן לחוד בלא גשמים. ואפשר שזהו כוונת הכתוב באיוב סי' לח התרים לעב קולך ושפעת מים תכסך ודו"ק.

■